

ОТНОСНО НЕОБХОДИМОСТТА ОТ НАКАЗАТЕЛНОПРАВНА ЗАКРИЛА НА ГЕНЕТИЧНИЯ МАТЕРИАЛ

Доц. д-р Юлиана Матеева
ВСУ „Черноризец Храбър“

Бурното развитие на технологиите в последните години несъмнено има проекции във всички сфери на обществения живот. Може да се каже, че прогресът в областта на медицината е пряка проекция на този в дигиталните технологии, родили нови форми на престъпност. И ако киберпрестъпниците могат да източат банкови карти и компютърно съдържание, да дублират „самоличност“ в правния смисъл на думата, прогресивното развитие на репродуктивната медицина и биотехнологиите прави възможно човешката самоличност, в генетичния смисъл на тази дума, да бъде „дублирана“. За първия кръг от случаи отговорът на наказателното право, макар и вял, все пак е налице, докато за тези биопосегателства, които могат да бъдат в несравнимо по-висока степен общественоопасни, засега то мълчи.

В правната доктрина въпросът се поставя от Борис Велчев¹, който му дава категоричен отговор – не трябва да чакаме клонирането на хора да стане масова практика, за да бъде криминализирано. Понастоящем, както посочва авторът, само чл. 135, ал. 3 от Закона за здравето² изрично забранява клонирането, като предвижда административна отговорност в случай на нарушение.

В действащия НК понастоящем дори не се споменава за подобни посегателства – липсва и намек за закрила на разглежданите обществени отношения, с изключение на предвидените през 2013 г. два нови състава на квалифицирано убийство и телесна повреда с цел отнемане на телесен орган, тъкан, клетка или телесна течност от пострадалия. Същата цел е добавена към експлоатационните цели при вътрешния и международния трафик на хора по чл. 159а и 159б НК, както и към предназначението на използваното, пострадало от трафика лице по чл. 159в НК. Въпросите, свързани с възможната доброволност на участието на

¹ Велчев, Б. По някои въпроси на обстоятелствата, изключващи обществената опасност в НК. София: Сиела, 2021, с. 234 – 237.

² Чл. 135, ал. 3 Закона за здравето: Забранява се репродуктивното клониране на хора, включително с цел донорство на органи, тъкани и клетки.

пострадалия при всички изброени форми на трафика и наказателноправните парадокси, до които тя води, са били вече предмет на отделно задълбочено монографично изследване и няма да бъдат разглеждани тук³. Следва само да бъде открито, че що се отнася до изброените по-горе състави на убийство, телесна повреда, вътрешен и международен трафик, целта за отнемане на телесна клетка или течност представлява само един субективен признак на състава и като такъв – несъставомерна общественоопасна последица, ако бъде реализирана. За да се обоснове някоя от горните квалификации, е достатъчно да бъде доказано, че такава цел е била в съзнанието на дееца към момента на извършване на деянието. Нито един от тях обаче не предвижда защита срещу посегателства, насочени против генетичния материал, за противозаконното вземане на който далеч не е необходимо да се причини смъртта или да се увреди здравето. Наред с това реалността предлага още много и най-различни форми на поведение, които гравитират около все по-широко прилаганите способности на асистирана репродукция и крият потенциал на висока обществена опасност.

Естествено клонирането на хора е най-крайната стъпка по пътя на засягането на човешкия геном, но до нея са възможни още много, макар и по-малки стъпки, всяка от които достатъчно доходоносна, така щото да се окаже привлекателна за извършване. Това прави необходимо криминализирането не само на отделните етапи, но и на някои междинни явления по пътя към клонирането на хора⁴, както и други посегателства срещу генетичния материал и правомерното практикуване на методите за асистирана репродукция.

В Конвенцията за защита на правата на човека и на човешкото достойнство във връзка с прилагането на постиженията на биологията и медицината: Конвенция за правата на човека и биомедицината⁵, член 18 (Научни изследвания върху ембриони ин витро) в своята ал. 1 предвижда, че „ако законът допуска научни изследвания върху ембриони ин витро, той трябва да гарантира и необходимата защита на ембриона“. Ал. 2 категорично не допуска създаване на човешки ембриони с научноизследователска цел⁶. Същата конвенция, ратифицирана от Република България, в член 25 (Санкции) предписва задължение на страните по нея да предвидят необходимите санкции в случай на неспазване на разпоредбите на тази конвенция. На този етап задължението си по Конвенцията Република България изпълнява само чрез административнонаказателните разпоредби на Закона за здравето⁷.

³ **Марков, Р.** Принудата и новият чл. 16а от НК. София: Сиби, 2017.

⁴ **Велчев, Б.** Пак там.

⁵ Ратифицирана със закон, приет от 39-ото НС на 26.02.2003 г. ДВ, бр. 21 от 7.03.2003 г. Издадена от Министерството на здравеопазването, обн., ДВ, бр. 32 от 12.04.2005 г., в сила за Република България от 1.08.2003 г.

⁶ Вж. **Зиновиева, Д.** Медицинско право. София: Сиела, 2016, с. 270 – 286 и цитираната там литература.

⁷ В административнонаказателните разпоредби на Закона за здравето (Глава VIII), чл. 223 предвижда (1) „Който извършва асистирана репродукция в нарушение на чл. 130, 131, 132а, 132б, 133, 135 и 136, ако не подлежи на по-тежко наказание, се наказва с глоба от 15 000 до 50 000 лв., а при повторно нарушение – с лишаване от правото да упражнява професията си за срок от три месеца до една година“.

Може би най-сериозна и всеобхватна наказателноправна закрила срещу подобни посегателства предвижда френският Наказателен кодекс. В неговата книга пета „Други посегателства“, е предвидена част първа „Престъпления срещу общественото здраве“, чиято Глава първа „Престъпления срещу биомедицинската етика“ съдържа три раздела: „Защита на човешкия вид“, „Защита на човешкото тяло“ и „Защита на човешкия ембрион“. Голяма част от тях са бланкетни и имат своята позитивна правна уредба в Кодекса за общественото здраве. Те могат да послужат като модел при изработването на текстове в НК, които да уреждат наказателноправната закрила срещу клониране и злоупотреба с човешки генетичен материал и ембриони. Логично и естествено е предложените състави също да са изградени като такива с бланкетни диспозиции⁸. Понастоящем у нас липсва подзаконова уредба, която да конкретизира разпоредбите на Раздел III „Асистирана репродукция“ на Глава IV „Здравна закрила на отделни групи от населението“ от Закона за здравето. Наредба № 28 от 20.06.2007 г. за дейности по асистирана репродукция⁹, издадена от министъра на здравеопазването, е отменена в края на октомври 2020 г. с решение на ВАС¹⁰. До момента, макар да се работи по нова наредба, регламентираните от отменената дейности се извършват при липса на подзаконов акт, който да конкретизира разпоредбите от Закона за здравето¹¹, уреждащи асистираната репродукция (чл. 129 – 136). Ползва се т.нар. СОП (стандартна оперативна програма), която всяка болница съставя и която се одобрява от Изпълнителна агенция „Медицински надзор“.

Правната традиция е създала силна връзка между нашето и френското законодателство. Немалко са законите и институтите, които сме реципирали от него. Към този историко-правен аргумент, ще добавя и удачната структура, избрана от френския законодател, поради която си позволявам предложение за систематическо място на посегателствата срещу разглежданите обществени отношения да бъде избрана Глава XI „Общопасни престъпления“¹². Аргументът ми за това място в Особената част на НК е следният: подобни престъпления разкриват опасност, която може да засегне не само отделното лице (което се е оказало кло-

⁸ Вж. по-подробно **Груев, Л.** Бланкетни наказателноправни норми. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 1997.

⁹ Обн., ДВ, бр. 55 от 06.07.2007 г., изм., ДВ, бр.44 от 10.06. 2011 г., изм., ДВ, бр.58 от 29.07. 2011 г., изм., ДВ, бр. 43 от 08 .06. 2012 г., изм. и доп., ДВ, бр. 34 от 15.05.2014 г., изм. и доп., ДВ, бр. 25 от 24.03. 2017 г., изм., ДВ, бр. 41 от 21.05. 2019 г., изм., ДВ, бр. 10 от 04.02.2020 г., отм., ДВ, бр. 93 от 30.10. 2020 г.

¹⁰ Решение № 4655 от 21.04.2020 г. по адм.д. № 7771/2019 г. на ВАС, ДВ, бр. 93 от 30.10. 2020 г., в сила от 30.10.2020 г.

Чл. 116, ал. 1, т. 8а НК; чл. 131, ал. 1, т. 8а НК.

¹¹ Изм., ДВ, бр. 71 от 2006 г., в сила от 01.01.2007 г.

¹² Най-удачно, но неосъществимо при действащия НК е тези посегателства да бъдат обединени заедно с текста на чл. 349а НК в нов раздел „Престъпления срещу биомедицинската етика“. Това може да стане в следващ проект за Наказателен кодекс. Доколкото вътрешната структура на Френския наказателен кодекс е по-разгърната, не бихме могли да я следваме напълно, без да нарушим нашата правна традиция, която не позволява вътрешно подразделяне в отделните раздели.

нирано например), но и неограничен кръг други лица, което представлява обща опасност – например при създаване на потомство със способите на асистираната репродукция и при използване на чужд донорски генетичен материал без стриктно спазване на правилата, ограничаващи донорството (например относно броя предходни дарявания), рискът от случайно създаване на потомство между биологични роднини, които не се познават, нараства неимоверно с всички рискове от генетични аномалии, произтичащи от това. Струва ми се излишно да привеждам допълнителни аргументи. По-конкретно, удачно би било тяхното допълване в раздела „Престъпления против народното здраве и околната среда“, в който да се включат престъпленията срещу човешкия вид начело с клонирането, тези срещу човешкото тяло (към които трябва да отнесем съставите срещу безкористността и законосъобразното осъществяване на донорството), както и посегателствата срещу човешкия ембрион, разглеждането на които надхвърля границите на настоящия доклад.

Доколкото една част от очертаните дейности е свързана с донорство и то по закон (чл. 130, ал. 7 от Закона за здравето) е доброволно, безвъзмездно и се осъществява съобразно строго определени правила, преди всичко е необходимо да се предвидят текстове, които криминализират нарушаването на изискванията за неговото осъществяване, а именно: предоставянето на генетичен материал срещу предлагане, даване или обещаване на облаги и склоняването към донорско предоставяне на генетичен материал, когато не са налице условията за това – близко родство, брой дарявания, здравословно състояние и др. Житейски възможна е и хипотезата на принуда с оглед мотивиране на потенциалния донор към предоставяне на генетичен материал. Считам за ненужно предвиждането на специален текст, доколкото извършеното би могло да се квалифицира по общия състав на принудата – чл. 143, ал. 1 НК. Сходството на това посегателство с принудата обаче позволява другите две, при които няма употреба на сила или заплашване, да се оценят от законодателя като по-леки престъпления и се предвидят за тях сравнително по-леки наказания. Систематически тези разпоредби трябва да следват едно вече съществуващо в НК посегателство срещу биомедицинската етика: чл. 349а НК – нарушаване правилата за вземане и предоставяне на човешки органи или тъкани за трансплантация. Предлагам новите текстове да са със следното съдържание:

чл. 349б: „Който склонява друго към предоставяне на генетичен материал в нарушение на установените правила, се наказва с лишаване от свобода до пет години“ и

чл. 349в: „Същото наказание се налага и на онзи, който предложи, обещае или даде каквато и да било облага срещу предоставяне на генетичен материал“.

Струва ми се удачно и в двата текста субектът да не бъде формулиран като особен, тъй като деянието може да се осъществи от лице, професионално ангажирано с процедурата, може да бъде лично заинтересовано от предоставянето на чуждия генетичен материал, а е възможно да бъде и всяко трето лице, което (възмездно или безвъзмездно) да осъществява своеобразно посредничество. Очевидно е, че формата на вината и при двата състава може да бъде единствено пряк умисъл. С оглед и без друго ниската активност на донорите у нас, считам, че би

било неприемливо да се предвиди наказателна отговорност и за получаващите облага донори и такава трябва да носят само предоставящите облагата. Обратното би донесло повече вреда, отколкото полза.

Съгласно чл. 135, ал. 2 от Закона за здравето се забранява използването на техники за асистирана репродукция, които целят предаване на генетичната информация само от един индивид в неговото потомство. С оглед криминализиране на клонирането предлагам и следния текст на нов чл. 349е: „Който извършва репродуктивно клониране на живи или починали хора, включително с цел донорство на органи, тъкани и клетки, се наказва с лишаване от свобода от пет до десет години и с лишаване от право по чл. 37, ал. 1, т. 7^а. Включването на защитата на генетичния материал на починалите заимствам от чл. 511 – 1 от Наказателния кодекс на Франция („Който отделя човешки клетки с цел причиняване раждане на дете, генетично идентично на жив или починал човек, се наказва с ...“). Диспозицията е опростена, доколкото терминът „клониране“, заимстван от генетика, може да се приеме за общоизвестно понятие. Предвиденото наказание е по-тежко от предложените за горните две посегателства, доколкото клонирането разкрива специфична и много по-висока обществена опасност.

Друг аспект на изследваната дейност е нейната конфиденциалност. Съгласно чл. 132, ал. 3 от Закона за здравето данните, които могат да послужат за идентификация на донорите или реципиентите на яйцеклетки или сперматозоиди, когато донорът е лице, различно от мъжа и жената, желаещи да създадат потомство, са служебна информация и се съхраняват 30 години. В чл. 9, ал. 7 и чл. 14, ал. 2 и 3 на отменената Наредба № 28 тези данни бяха обявени за служебна тайна. Тяхното съобщаване или обнародване от длъжностно лице, служебно ангажирано в тази дейност, или недлъжностно лице, работещо в държавно учреждение, предприятие или обществена организация, на което във връзка с работата му тези данни са станали известни, ще бъде съставомерно по чл. 284, ал. 1 или 2 от НК.

Липсва обаче текст, който – аналогично на чл. 145, ал. 2 НК – отнасящи се за осиновяването, да закриля тези данни и от разпространяването им от всяко трето лице. По подобие на чл. 511-10 от Френския наказателен кодекс, според който „разкриването на информация, което позволява да се идентифицира както лицето, така и двойката, които са дарили генетичен материал, и двойката, която го е получила, се наказва с две години лишаване от свобода и глоба от 30 000 евро“, би било добре и у нас да се предвиди сходна разпоредба. Систематическото ѝ място ми се струва подходящо да бъде в Глава II „Престъпления против личността“, Раздел VI, „Издаване на чужда тайна“, като нова ал. 3 на чл. 145. Предлагам тя да бъде със следното съдържание: „Който разкрие информация, която позволява да се идентифицира лицето или двойката, дарили генетичен материал или ембрион за целите на медико-асистирана човешка репродукция, или лицето или двойката, които са ги получили, се наказва с пробация или с лишаване от свобода до една година“.

Очертаните тук въпроси представляват малка част от относимите към темата. Те само „повдигат завесата“ за сложните и многоаспектните правни и етични проблеми на все по-актуалните и широко практикувани способности на асистирана репродукция и донорството във връзка с тях.

**ОТНОСНО НЕОБХОДИМОСТТА ОТ НАКАЗАТЕЛНОПРАВНА
ЗАКРИЛА НА ГЕНЕТИЧНИЯ МАТЕРИАЛ**

Доц. д-р Юлиана Матеева
ВСУ „Черноризец Храбър“

Резюме: Настоящият доклад разглежда въпросите, свързани с необходимостта от наказателноправна закрила на генетичния материал. Изследват се както някои аспекти на международноправната, така и на позитивноправната уредба на тези обществени отношения у нас. Предлагат се проектотекстове на нови състави на престъпления.

Ключови думи: престъпления, генетичен материал, асистирана репродукция.

**ABOUT THE NECESSITY OF CRIMINAL PROTECTION
OF GENETIC MATERIAL**

Assoc. prof. Yuliana Mateeva, PhD
VFU „Chernorizets Hrabar“

Summary: The current paper is focused on the issues related to the necessity of criminal protection of genetic material. Some aspects related to the international legal framework, as well as the positive legal framework of these public relations in our country are studied. Draft texts of new crimes are proposed.

Keywords: crimes, genetic material, assisted reproduction.